پرسی کورد لە لوبنان.. رۆژا شوان

کۆماری لوبنان، دەکەوێتە رۆژئاوای کۆشکی ئاسیاوە. لەسەر دەریای سپیی ناوەڕاستە. رووبەری لوبنان (١٠،٤٥٠) هەزار کیلۆمەتری دووجایە. ژمارەی دانیشتوانی لوبنان لە (٧) ملیۆن کەس زیاترە. وەاتەکی فرە نەتەوەیە، لە دە نەتەوەی جیاواز پێکهاتووە. کورد یەکێکە لە نەتەوەکانی لوبنان. شاری (بەیروت) پایتەختی لوبنانە و گەورەترین شارێتی. بەندەرێکی گرنگی لەسەر دەریای سپیی ناوەڕاست.

مێژووی بوونی کورد لە لوبنان:

کورد لە لوبنانـدا مێژوویەکی دێرینیان هەیە. جێی دەستیان دیارە لە مێژووی لوبنادا. زۆربەی سەرچاوەکان، بوونی ڕەگ و ریشەی کورد لە لوبنان بۆ سەدەی (١٢) یەم، دەگەڕێنەوە، بۆ سەردەمی دەوڵەتی ئەیوبی کە لایەن سەرکردەی کورد، سوڵتان سەلاحەدینی ئەیوبییەوە دامەزرا، کە میسر و سوریا و لوبنان و فەلەستین بەشێک بوون لە دەوڵەتەکەی. لوبنان لایەن دەسەاتدارانی کوردانی ئەیوبییەوە بەڕێوە دەبرا. ئەو کوردانەی وەک جەنگاوەر و فەرماندەوا لەوێدا ماونەتەوە و نیشتەجێبوون، گوند و شارچکەی تایبەت بە خۆیان دروست کرد. بەڵام من پێموایە کە بوونی کورد لە لوبنانـدا، بۆ سەردەمی میتانییەکان دەگەڕێتەوە. میتانییەکان کورد نەژادن.

لە (١٥٠٠ ـ ١٣٧٥) پێش زایینی، ئیمپراتۆرییەتی میتانییان دروست کرد. شام و نەوان دوو ڕووبار. واتە سوریا و لوبنان و باشووری کوردستان و چەند ناوچەیەکی فراوانی تر، بەشێک بوون لە ئیمپراتۆرییەتی میتانی. شاری کەرکوکیش، یەکێک بوو لە شارەکانی ئیمپراتۆرییەتی میتانی. پاتەختی ئیمپراتۆریەتی میتانی، شاری (واشکانی) بوو، لە نزیک شاری (سەریکانی) ی ڕۆژئاوای کوردستان. واتە بەر لە بوونی عەرەب لە سوریا و لوبنان، ئەم دوو وڵاتە بەشێک بوونە لە نیشتمانی کوردان و لەژێر دەسەاتی کوردا بوون. بۆیە کورد لە سوریا و لە لوبنان نامۆ نین و ڕەگ و ریشەیان لەم ناوچانەدا بۆ پێش زایین دەگەڕێتەوە. دواتر عەرەب لەژێر پەردەی بڵاوکردنەوەی ئاینی ئیسلامی "فتوحات" دا، ئەم ناوچانەیان داگیکردوون و کەمەکوژیی خەڵکیان کردوون. تا ئەمڕۆش ماڵیان لە خاوەن ماڵ حەرام کردوون.

لە سەردەمی عوسمانییەکانیش، دوو کەمینەی کورد لە لوبناندا نیشتەجێبوون. کەمینەیەکی کورد کە هاوبەستەبوونیان بە دەوڵەتی عوسمانی هەبوو. عوسمانییەکان متمانەیان بە ئاغاکان و بە میرە کوردەکان هەبوو. عوسمانییەکان بە دڵیان بنەماڵەی کوردیان لە لوبناندا بە پاراستنی بەرژەوەندییەکانیان، و پشت و دەسەڵاتی پێیان دا و نیشتەجێیانیان کردن. کورد دەسەڵاتی بەسەر لوبناندا هەبوو.
کەمینەی دووەمی کورد لە لوبنان. دەوڵەتی عوسمانیی ت، لە دوای کەمینەکوژیی ئەرمەنییەکان، دەستیان بە کەمینەکوژیی کورد. بەشێکی زۆری کورد لە ترسی کوشتن. بە ناچاری باکووری کوردستانیان بەجێهێشت و چوون بۆ لوبنان. بە تایبەتیش لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم، کە کوردستانیان بەسەر چوار دەوڵەتدا دابەشکرد. بە هەزاران خەزانی کورد لە زەدی خۆیان دەربەدەرکردن. تا ئەمڕۆش بەشێک لەو کوردە دەربەدەرانە نیشتەجێی لوبنان بوون.
شایەنی باسە هەر عوسمانییەکان، وەک سزادانێک بەشێک لە هەموەندەکانی باشووری کوردستانیان دوورخستنەوە بۆ لیبیا و بۆ لوبنان، ئەوانەی لوبنانیان، لە باشووری لوبناندا نیشتەجێیان کردن. خوالێخۆشبوو (کەریم ئاغای هەموەند) لە کۆتایی نەوەدەکانی سەدەی رابردووەدا، سەردانی هەموەندەکانی باشووری لوبنانی کرد. زۆر بە گەرمی پێشوازییان لێکرد. شانازییان بە کوردبوونی خۆیانەوە دەکرد.
شێپەلەکی گەورەی کوردیش دوای شکستهێنانی شێشی دیاربەکر (شێخ سەعیدی پیران) و شێشی دەرسیم (سەید رەزای دەرسیم) شێشی ئاگری ـ ئارارات (ئیحسان نوری پاشا) لە ترسی کوشتن و گرتن. بەشێکی کورد چوون بۆ لوبنان و لەوێدا نیشتەجێبوون. زۆر بە کۆڕەوەری و هەژاری و سەختی ژیان و دژین.
ناودارترین، ئەو بنەماڵە کوردانەی، کە ماوەیەکی زۆر لە لوبناندا نیشتەجێبوونە:
بنەماڵەی ئەیوبی، بنەماڵەی جونبلات، کە نیشتەجێی چیای لوبنان، بە تایبەتیش لە شارچکەی (شوف) نیشتەجێن بوونە. ناوکەیان لە (جان بولات) وە هاتووە، بە واتا (دڵی پڵاین) کە یەکێک بوو لە سەرکردە ئازا و ناودارەکانی کورد لە سەردەمی عوسمانی دا. بنەماڵەی شازادەکانی سەیفا لە تەرابلوس، بنەماڵەی مورابی نیشتەجێی (ئەکار)ن، بنەماڵەی حەمیە لە بەعلەبەگ. بنەماڵەی شەمدین، نیشتەجێی (تەرابلوس)ن. لە ناوچەی شەمدینان و هەکاریەوە کۆچیان بۆ لوبنان کرد، شاری (ئەکا: عەکا) ی

لوبنانی لە ناوی شاری هەکاریيەوە نراوە. بنەماڵەی هەشوانی نیشتەجێی ئەکان.

زۆربەی کوردەکانی لوبنان لە شاری، بەیروت و شارەکانی دەشتی بیقاع و باشووری لوبنانەدا چەبوونەتەوە. ئەم بنەماڵە کوردانە چەندین ساڵە لە زەدی خۆیان دابڕاون، گەرچی فشارێکی زۆریان خستوونەتە سەریان، بە تواناوەیان لە بەتەوی نەتەوەی عەرەبەدا، بە سیناوەی ناسنامەی نەتەوەیی کوردییان، بەڵام کوردانی لوبنان رۆتیان کردوە، کە ببن بە عەرەب. شانازی بە کوردبوونی خۆیانەوە دەکەن و کوردستان پەروەرێکی سەرسەختن. بەشێکی کەمیان زمانی کوردییان لەبیرچووەتەوە. بەشێکی کەمیشیان لە ترسی دیپۆرتکردنەویان، ناسنامەی کوردبوونی خۆیان شاردوونەتەوە. کوردانی لوبنان بە دیالێکتی کرمانجی دەدوێن. لەبەر ئەوەی تا ئەمڕۆش دانیان بە دەستووریی زمانی کوردیدا نەناوە و رێیان پێنەدراوە، کە قوتابخانەی کوردی بکەنەوە، بە ناچاری منداڵەکانیان بە عەرەبی یان بە زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی دەخوێنن. کەچی ژمارەی ئەرمەنیەکان لە لوبنان لە کورد کەمترن، ئەوان زیاتر لە پێنجا قوتابخانەیان هەیە و بە زمانی ئەرمەنی دەخوێنن. ئەم جیاوازکردنە، هەستی کوردانی لوبنان زۆر ئازاردەدەن. ئەمەش رەنگدانەوەی رەگەزپەرستی بەشێکە لە دەسەڵاتدارانی عەرەب لە لوبنان.

ژمارەی کورد لە لوبنان:

تا ئێستا ئامارێکی فەرمیی، دەربارەی ژمارەی کورد لە لوبنان نییە، نەیارانی کوردیش ژمارەی کوردیان زۆر بە کەم خەماندوون. بەڵام بەپێی ئاماری کەمەڵەی کوردی لە لوبنان (٣٥٠) هەزار کورد نیشتەجێی لوبنانن. لەم ژمارەیە نزیکەی لە سەدا پێنجایان، رەگەزنامەی لوبنانیان پێدراوە. مافی دەنگدان و خۆکاندیدکردنیان بە پەرلەمانی لوبنان هەیە. لە سەدا پێنجاشیان تەنیا کارتی نیشتەجێبوونی هەمیشەییان هەیە. مافی دەنگدان و خۆکاندیدکردنیان بە پەرلەمان نییە. لە زانکۆکانیشدا وەریان ناگرن. هیچ کارێکی حکومیشیان پێنادەن. لە زۆربەی مافەکانی هاوڵاتی بەبەشکراون. بەشێکی زۆری ئەم کوردە بە رەگەزنامەی لوبنان، لەبەر جیاوازی و بێکاری و هەژاری، لە پێناوی ئازادی و کار و داهاتووی منداڵەکانیان، کۆچیان کرد بۆ وڵاتانی ئەورووپا، بە تایبەتیش بۆ ئەڵمانیا.

کۆسایەتیێ کوردیێ بۆ ناوبانگەکانی لوبنان:

١ـ تێمووری جونبڵات: سیاسەتمەدارێکی کوردی ناودارووە لە

لوبنان.

٢ـ کەمال جونبەلات: باوباپیرانی لە سەردەمی دەوڵەتی ئیوبییەوە نیشتەجێی لوبنان بوون. باوکی کەمال ناوی فوئاد بەگ، قایمقام بوو، تیرەریان کرد. کەمال جونبەلات سیاسەتمەدار و بیرمەند و نووسەر و پارێزەر و وەزیر بوو. چوار بەوانامەی بەکالۆریۆسی لە لوبنان و فەرەنسا بەدەستهێنا. جونبەلات کەسایەتییەکی ناسراوی جیهانی بوو. کرایە (وەزیری ئابووری نیشتمانی، وەزیری کشتوکاڵ، وەزیری کاروباری کۆمەڵایەتی، وەزیری پەروەردە). لە ساڵی (١٩٦١) دا کرا بە وەزیری ناوخۆی لوبنان. لەسەر داوای ئەم (١٢) هەزار کورد لە لوبنان، ڕێگەزنامەی لوبنانیان وەرگرت. جونبەلات پشتگیریی لە شۆڕشگانی کورد دەکرد. دامەزرێنەری (پارتی سوسیالیستی پێشکەوتنخواز) بوو. بەداخەوە کە کەمال جونبەلات لە ساڵی (١٩٧٧) دا، لەلایەن دەزگای هەواڵگریی ڕژێمی بەعسی سوریاوە تیرۆرکرا. ڕەفعەت ئەسەدی بۆ حافز ئەسەد، دەستی لەم تاوانەدا هەبوو. سێ چەکدار کە تابلۆی ئەتەمبەلەکەیان عەراق بوو، کەمال جونبەلاتیان لەناو ئەتەمبەلەکەیدا کوشت.

٣ـ وەلید جونبەلات: کوڕی کەمال جونبەلاتە، لە ژیان دایە. سیاسەتمەدارێکی میانەڕەوە. سەرۆکی (پارتی سوسیالیستی پێشکەوتنخواز) لە شارچکەی شوف لە چیای لوبنان دادەنیشێت. دوورزیەکان خۆشیان دەوێت، بە نوێنەر و سەرۆکی ڕۆحی خۆیان دەیزانن.

٤ـ شیرین پەروەر: شیرین جەمیل. کە بە شیرین پەروەر ناسراوە هونەرمەندێکی ناسراوی کوردە. یەکەم ژنە سروودبێژی کوردە. لە ژیان دایە و لە لوبنان دەژی.

٥ـ حەنان عوسمان: ژنە چالاکوانێکی ناسراوی کوردە لە لوبنان. لە لوبنان لە دایک
بووە. لە زانکۆی بەیروت، بەشی ویژەی ئینگلیزیی تەواوکردووە. چەند ساڵێک وەک مامۆستا وانەی ئینگلیزیی و وەک وەرگێڕێک لە ئینگلیزییەوە، کاری کردووە. نووسەر و پەرتووکی چاپکراوی هەیە. سەرۆکی (کۆمەڵەی نەورۆزی کۆمەڵایەتی و کولتووری کوردی) یە، کە لە ساڵی (٢٠١٤) لە لوبنان دامەزرا. ئەندامی ئەنجوومەنی ژنانی لوبنانە، ئەندامێکی داکۆکیکارە لە

مافەکانی ژنان لە لوبنان. رێکەکی بەرچاوی لە داکۆکیکردن و ناساندنی دۆزی کورد و لە مافەکانی کورد لە لوبناندا هەیە.
لە نووسینەکی پێشترماندا، بە دۆژی باسی ئەم خاتوونە چالاکوانەی کوردمان کردووە.

٦ـ (جوان عومەری، حەسەن عومەری، یوسف محەمەد) سێ کوردی وەرزشوانی ناسراوی یاریی تەپی پێن. کە لە تەپی هێبزاردەی تەپی پێی لوبنان یاری دەکەن.

٧ـ فەخرەدین مەعینی: کەسایەتییەکی ناسراوە و بە پاشای چیای لوبنان دەناسرێت.
پارت و رێکخراوە کوردییەکان لە لوبنان:
١ـ پارتی دیموکراتی کوردی لە لوبنان: لە ساڵی (١٩٦٠) دا دامەزرا. بارەگاکەی لە دەشتی بیقاع بوو. لە ساڵی (١٩٩١) دا هێورشایەوە.
٢ـ پارتی وەتاتی نیشتمان.
٣ـ پارتی رزگاری کوردی
٤ـ کۆمەڵەی خێرخوازی کوردەکانی لوبنان.
٥ـ کۆمەڵەی سەلاحەدینی خێرخوازی کوردی.
٦ـ کۆمەڵەی نەورزی کۆمەڵایەتی و کولتووری کوردی لە لوبنان.
٧ـ یەکێتی قوتابیانی کورد.
٨ـ پارتی دێسەزی کورد.
دۆخی کورد لە لوبنان:

گرچی کورد سێیەم نەتەوەن لە لوبناندا، سەرەڕای ئەوەش کە بوونی کورد بە ماوەی هەزار ساڵ زیاترە لە لوبنان. بەڵام تا ئەمڕۆش حکومەتەکانی لوبنان ـ جگە لە حکومەتەکەی رەفیق حەریری ـ کوردیان پەراوێزکردوون. بە چاوەکی کەمتر لە کورد دەڕوانن، بە هاوڵاتیی پلە دوویان دەزانن. هیچ نوێنەرێکیان نە لە پەرلەمان و نە لە دامەزراوە فەرمییەکاندا نییە. بێ دەم جیاوازیکردن و هەڵاری و بێکاریەوە دەناڵێنن. گەر ئیشیشیان بدەنی، بە پارەیەکی کەم و قورسترین کاریان دەدەنێ. کورد لە هەموو بوارەکاندا خزمەتەکی زۆری لوبنانیان کردووە. بەڵام تا ئەمڕۆش حکومەتی لوبنان دانی بە ناسنامەی بێشکی زۆری کوردا نەناوە، کە چەندین ساڵە لە لوبناندا دەژین. ئامانجی حکومەتی لوبنان تواندنەوەی کورد لە

بەتەی نەتەوەی عەرەبدا.
رەفیق حەریری، کە لە ساڵی (١٩٩٢- ٢٠٠٤) سەرۆک وەزیرانی لوبنان بوو. ڕۆژنامەی لوبنانی بە (١٢) هەزار کورد دا. بە داخەوە کە تیرۆرار کرا. شەرفکەندیان لە ئەمانیا تیرۆر کرد.

کورد بە هیچ شێوەیەک دەستوەردانیان لە لوبناندا نەکردووە. تەنانەت لە شەڕی ناوخۆی لوبنان، لە (١٩٧٥ـ ١٩٩١) کورد لەم شەڕەدا بە لایەن بوون، گەرچی زیانەکی زۆریشیان لێکەوت. لە ساڵی (٢٠٠٤) بە هاندان و پاڵپشتی سوپای سوریا لە لوبنان، حیزب اللە و بزوتنەوەی ئەمەل، هەڕەشیان کردە سەر کوردەکانی دانیشتوانی بەیروت. بە ئەزیەت دان و دڕکردنیان لە بەیروت. لە ساڵی (٢٠١٠) شدا، شارەوانی بەیروت داوای لە (٧٠٠٠) هەزا کوردی دانیشتووی گەڕەکی (برج حمود) لە بەیروت کرد. کە شارەکە چۆڵ بکەن. هەر کوردێکیش سەرپێچی بکات، بە بڕی(٣) ملیۆن لیرە سزا دەدرێت. بەڵام کوردەکانی ئەو گەڕەکە ڕەتیان کردەوە و جێیان نەهێشت. ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە حیزب اللە و بزوتنەوەی ئەمەل هەڕەشە بکەنە سەریان، لە ئەنجامی ئەو هەڕەشانەدا (٦) کورد شەهیدبوون و (٢٣) کوردیش برینداربوون و (٥٤) کوردیشیان ڕفاند و شوێنبزر کران، کە تا ئەمەڕۆش چارەنووسیان نادیارە.
بەڵام کوردانی لوبنان، سەرەڕای ئەو هەموو ستەمانەی کە لێیان کراوە و ئەو نەهامەتییانەی بەسەریان هاتوون، سەڕای پڕاوێز خستنیان و سڕینەوەکی هاوڵاتی پلە دوو. خەڵاگرن و سەرسەختانە پارێزگاری لە ناسنامەی کوردییان دەکەن. ئەوەی کورد لە لوبنان دەیانوەت ئەوەیە، وەک کەمینە نەتەوەییەکانی تر، ئەرمەن و ئاشووری و شەرکەسکان دانیان پێدابنێن و وەک هاوڵاتی پلە دوو مامەڵەیان لەگەڵدا نەکەن. مافی خوێندنیان بە زمانی کوردی هەبێت و نوێنەریان لە پەرلەمان و لە حکومەت هەبێت. میدیا و دەزگای ڕاگەیاندنیان هەبێت. بە فەرمی جەژنی نەورۆز بکەن بە جەژنی نەتەوەیی کورد. مافی ئازادی دەربڕین و ژیانیان هەبێت. جیاوازیان لەگەڵ نەکەن. هەموو ئەمانەش مافی سەرەتایی و ڕەوای هەر نەتەوەیەکن.

کورد هەندێ بە بەختە، گەر بەردێک لە ئاسمان بەربەستەوە، بەر سەری کورد دەکەوێت. لە شەڕی ئێستای نێوان ئیسرائیل و حیزب اللەدا، زیاتر لە (٢٠) کورد لە باشووری لوبنان

کوژران. چونکە بەشکی کوردانی لوبنان و بەشکیش لە ئاوارەکانی کەبانی و عەفرین و سەریکانی، نیشتەجێی باشووری لوبنانن. دووبارە ئاورە بوون و لە دۆخکی سەخت و هەژاریدا دەژین.. ئەمیە چارەنووسی نەخوازراوی کورد.
کوردەکانی لوبنان بە هەی پشتگوێخستنیان، ئاسوودە نین، ژیانکی تاڵی پڕ لە ناخوشییان هەیە، دەیان پڕ لە راز و گازندە و لە گلەیی و لە هەناسە ساردی.
حەسەن، سەرکی کەمەی خەرخوازی کوردی لە لوبنان، دەڵێت:"ڕۆگەزنامەمان وەرگرت، بەڵام هیچی ترمان بەدەست نەهێنا". دەشڵێت:"کەس ئەمە ناپارێزێت و بەرگریمان لێناکات، کەس گوێ لە دەنگی ئەمە ناگرێت".
ئیسماعیل کوردەکی تری لوبنان، دەڵێت:"هەست بە لوبنانی بوونم ناکەم.. کولتوور و زمانم کوردییە.. دەزانم کە کوردم، ئەوەش باوەڕکی نەگەمەیە".
دەربارەی کورد لە لوبنان پەرتووکک چاپکراوە، بە ناوی "الاكراد في لبنان وسوريا" لەنووسینی " دكتور: أديب معوض" لە ساڵی (١٩٤٥) دا، چاپی یەکەمی کراوە. لە ساڵی (٢٠١٠) دا، لەلایەن دەزگای چاپ و بڵاوکدنەوەی ئاراس لە هەولێر چاپی دووەمی بە کراوە. خوالێخۆشبوو فەلەکەدین کاکەیی پێشکیەکی بە نووسیوە. پەرتووکەکیش لەژێر ناوی (نەژادی کورد لە لوبنان) نووسینی (خەلیل شەماشی). لەلایەن (دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم) لە سلێمانی، چاپکراوە و بڵاوکراوتەوە.
تا ئێستا ئەم دوو پەرتووکەم بەردەست نەکەوتوون.
(*) بە ئەم نووسینەم، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی و عەرەبی وەرگرتووە. بە ئاسانی، ناوی سەرچاوە ئینگلیزیەکانیشم ورگەڕاون بە سەر زمانی کوردی:

١ـ کورد لە سوریا و لوبنان.. عیسمەت شەریف وانلی: ١٩٩٢
٢ـ کورد لە لوبنان.. نووسینی: بروک ئێندرسەن.. ڕۆژنامەی دەیلی: ٢٠١٢
٣ـ کورد لە لوبنان.. تەوانینکی گشتی کەمایەتی و مەژووی: لوقمان میهەڵ.
٤ـ کوردانی لوبنان.. ناسنامە، چالاکی و ئایدەلۆژیا.. کلەر ماکسوەڵ: ٢٠١٧
٥ـ کوردەکانی لوبنان. قوتابیە فازڵ.

نەرویج: ٢٠٢٦